

ƏDƏBİYYAT VƏ FOLKLOR
ЛИТЕРАТУРА И ФОЛЬКЛОР
LITERATURE AND FOLKLORE

BAHTİYAR ASLAN (Türkiye)*

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA JANDARMA
OLGUSUNA GENEL BAKIŞ

Özet

Cumhuriyet dönemi Türk romanı, politik ve ideolojik muhteva bakımından oldukça zengindir. Sebeplerin en başına şüphesiz sosyal değişimi yazmak gerekir. Nüfusumuzun önemli bir kısmı yakın tarihlere kadar jandarmanın faaliyet alanı olan kırsalda yaşıyordu. Politikacılar gibi romancılar da bu kitleye karşı duyarsız kalamadılar. Etkiye açık olarak gördükleri bu cahil(!) kitleyi ideolojileri doğrultusunda kullanabileceklerini düşünenler hiç de az değildi. Köylü ve köyün sorunları üzerinden partilerine oy, ideolojilerine yandaş/ yoldaş devşirmek isteyenler kırsala yöneldiler. Öte yandan, Anadolu'nun önemli bir bölümünde derebeylik sistemine benzer abir yapı yakın zamana kadar varlığını sürdürmüştür. Bütün bu sosyal gerçekler içinde jandarmaya önemli görevler düşüyordu. Romancılarımız, ideolojik duruşlarına bağlı olarak eserlerinde farklı jandarma profilleri çizmiştir. Bu çalışmada amaç Cumhuriyet dönemi romanlarında jandarma gerçeğine dair genel bir çerçeve çizmektir. Çalışmanın amacı ve makul ölçüleri içinde temel bazı eserler üzerinden bunu gerçekleştirmeye çalıştım.

Anahtar Kelimeler: Jandarma, Köy Romanı, Sosyal Gerçekçilik, Soylu Eşkıya.

Giriş

Türk modernleşmesi, yukarıdan aşağıya, yani kurumsal olandan toplumsal olana, başka bir söyleyişle devletten vatandaşa doğru gerçekleşmiş bir modernleşmedir. Hal böyle olunca da Türk toplumu için modernleşmenin gerçek anlamı, tercih edilen bir olgu olmaktan çok dayatılan bir olgu olmasıdır. Yani, modernleşen bir toplumdan ziyade modernleştirilen bir toplumdan söz etmek daha doğru olacaktır. Bunun tarihsel ve toplumsal örneklerini vermek bu metnin temel amaçlarından biri değildir. Özellikle Cumhuriyet döneminde modernleşmeyi jakoben bir anlayışla temsil eden, yürürlüğe koyan bir azınlık, zaman zaman modernleşmeci

* Türkiye, Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğretim Üyesi. E-posta:baslan@bandirma.edu.tr

programların uygulanması sürecinde kolluk kuvvetlerini (polis ve jandarma) edilgen bir kitle olarak gördükleri millete karşı kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu yanlış uygulamalar fikir hayatında olduğu gibi edebi hayatta da bir takım olumlu ve olumsuz tepkilerle karşılanmıştır. Kolluk kuvvetlerinin kullanılmasına olumlu yaklaşanlar doğal olarak jakoben tutumu benimseyen politikacıların ve bürokrasinin uzantısı durumundaki yazarlardır. Cumhuriyet dönemi Türk romanında bunun çokça örnekleri bulunmaktadır.

Yeni Türk devletinin aynı zamanda milli bir devlet olması, daha doğrusu milli devlet olgusunu gerçekleştirme çabaları da modernleşmeyle beraber yürümüşdür. Bu sebeple aslında modernleşmeci bir yapıya sahip olan ve büyük bir hızla gelenekten uzaklaşmayı tercih eden toplumsal gerçekçiler, farklı enstrümanlar üzerinden devlet olgusunu eleştirmeye yönelmişlerdir. Özellikle 1950 sonrasında Marksist dünya görüşünü benimseyen kimi yazarlar, jandarmayı ve devletin jandarma eliyle gerçekleştirdiği faaliyetleri, sistem eleştirisi için bir enstrüman olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Toplumsal güvenliği sağlayan bir unsur, bir güç olarak da yorumlanabilecek jandarma, bu yazarlar eliyle olumsuzlanan bir otoritenin temsilcisi olarak yorumlanmıştır. Sabahattin Ali, Fakir Baykurt, Orhan Kemal, Kerim Korcan, ve Yaşar Kemal gibi çoğunluğunu Marksist aydınların oluşturduğu yazarlar, “jandarma” imajı üzerinden toplumculuk yapmayı tercih etmişlerdir.

Anadolu’da haksızlığa karşı direnmenin, başkaldırmanın temsilcisi olarak kabul edilen Dadaloğlu ve Köroğlu gibi figürler, söz konusu yazarlar eliyle olumsuz bir imaja taşınırken, bir yandan da onların yerine –bir anlamda yumuşak bir geçişle-eşkiya/anarşist figürü ikame edilmeye çalışılmıştır. Ötesi, “soylu eşkiya” kavramı edebiyata yerleştirilmiştir. Bu soylu eşkiyanın(!) direndiği, karşı koyduğu, mücadele ettiği figür polis veya jandarmadır. Mesela *Kuyucaklı Yusuf* veya *İnce Memed* gibi metinlerde jandarma, sistem eleştirisinin vazgeçilmez figürüdür. Bu metinlerde, feodal yapının (!) otorite tarafından desteklenmesi eleştirilirken, jandarma, -pek tabii olarak devletin kolluk gücü vazifesini icra etmesi sebebiyle- ceza fikrini yani devletin cezalandırıcı tarafını ifade eden soğuk bir kelimeden ibaretmiş gibi gösterilir. Oysa jandarma da bir insandır ve kuvvetle muhtemel Anadolu’nun başka bir köyündendir, acıları, hasretleri olan bir insandır. Ancak, romanların ideolojisine bağlı olarak jandarmalar, okuyucuya yalınkat tipler olarak sunulur. Böylece jandarmanın siyasi aklın bir nesnesi konumuna indirgendiğine de şahit oluruz.

Söz konusu ideolojik yaklaşımda, jandarma iki yönüyle karşımıza çıkar. Bunlardan birincisi, hemen hemen çoğu romanda daha entrikanın başında beliren ve olmuş ya da olacak trajedinin, -cinayet, darp, kan davası, hırsızlık, mahkeme, icra veya yangın-sel- aksiyon yüklenici olay ve durumların sembolik kamusal yüzüyle belirir. Jandarma, bu boyutuyla fazla suçlanmaz. Devletin yasal boyutunun temsilcisi konumunda gözüktür. Bir bakıma feodal bölgede (!) mutlak egemenlik hakkının kamuda olduğunun hatırlatılması işlevini üstlenir. İkinci boyutta ise devlet ve devlet aygıtlarıyla direkt çatışma halinde olan “eşkiya” söyleminin karşısında konumlanan ve ziyadesiyle romancı tarafından suçlanan bir üniformadır. Dolayısıyla

toplumcu gerçekçi romancıların dilinde jandarma, gerek hukukun bir neferi oluşuyla, gerekse de feodal yapının devamlılığını sağlayıcı yanıyla suçlanan bir figürdür.

İlk köy romanı olarak kabul edilen Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Küçük Paşa*'sında Selime'nin devleti tarif ederken zaptiye için kullandığı ifade, esasında romanımızın kolluk kuvvetleriyle ilgili tutumunu ta en baştan belirlemiş gibidir: "Bunu herkes bilir: Köylerden vergi, asker alır. Fakat kendisi gelmez, kuduz gibi zaptiyeleri saldırır, zift gibi yapışkan tahsildarlar gönderir". (Tepeyran, 2011: 36). Dolayısıyla daha en baştan yazarın ya da en azından roman kahramanının devletle arasındaki mesafe, jandarma algısını belirleyen ve yöneten bir şeydir. *Küçük Paşa* ve *Karabibik* gibi eserler bir yana bırakılırsa, Berna Moran'ın da belirttiği gibi 1950'lere kadar Türk romanının temel problemi Batılılaşma olgusudur. Değişim, 1937'de *Kuyucaklı Yusuf*'un yayınlanmasıyla başlar. Ancak asıl değişiklik 1950'lerde ve 1960'larda Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Samim Kocagöz, Kemal Bilbaşar ve Fakir Baykurt gibi yazarlarla gerçekleşir. (Moran, 2004: 8).

Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Jandarma

Türkiye'de çok partili hayata geçiş denemelerinin ilkinin İkinci Meşrutiyet döneminde gerçekleştiği bilinen bir gerçektir. Bu dönemde çok sayıda siyasi parti kurulmasına rağmen, siyasi mücadele daha çok İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi arasında geçmiştir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, İttihat ve Terakki, tam bir tek parti anlayışıyla hareket etmiş ve diğer partileri, devletin araçlarını/bürokrasi ve askeri kullanarak sindirme yoluna gitmiştir.

Yakup Kadri'nin, 1908-1912 yılları arasında, *İttihat ve Terakki - Hürriyet ve İtilâf fırkalarının temsil ettikleri iktidar-muhalefet ilişkilerinin ve siyasete giren kişilerin çabuk yozlaşmasının bir eleştirisi* (Samsakçı, 2010: 53) olarak okunabilecek eseri *Hüküm Gecesi*'nde, İttihat ve Terakki'nin jandarma eliyle seçimlere müdahale ettiğini şu cümlelerle anlatır: "Gelecek Meclise bir tek muhalif sokmamağa kararlı olan İttihat ve Terakki, oyları, kâh bekçilerin sopası, kâh jandarmanın tüfek dipçikleriyle hep kendi adamlarına toplatıyordu." (Karaosmanoğlu, 2016:140).

İttihat ve Terakki'nin tavrı adeta hiç değişmeden Cumhuriyet Halk Fırkası'na geçmiş ve uygulamaya konulmuştur. Hal Fırkası da iktidarda olduğu dönemde, muhalefeti sindirmek, seçimleri kendi lehine sonuçlandırmak için bürokrasi ve devletin kolluk güçlerini sonuna kadar kullanmış, eşraf ve ayan takımıyla karşılıklı çıkarlar üzerinden işbirliği yapmıştır. Orhan Kemal'in *Kanlı Topraklar* adlı romanı da doğrudan konu edinmese de dolaylı olarak bu gerçeğe vurgu yapar. Roman, Çukurova bölgesi pamuk ve çırcır işçilerinin hayatlarını anlatır. Siyaset ve partiler eserin doğrudan konusu değildir. Ancak *zaman zaman sosyal eleştiri bağlamında bir araç olarak kullanıldığı* görülür. Romanda, *siyaset ve partilerin şahsî menfaatlere hizmet edişi veya bunun için kullanılışı, yozlaştırılışı anlatılır*. (Samsakçı, 2010: 157). Roman kahramanlarından Şerif Ağa, Serbest Fırka'cıdır ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın köylüye zulüm ettiğine inanmaktadır. Bir toprak meselesi üzerine, kendisine Halk Fırkası'na geçmesinin, geçtiği takdirde meselenin halledileceğinin söylenmesi üzerine Şerif Ağa şu tepkiyi verir: "İnsan olan, erkek olan tükürdüğünü yalamaz! Bir sefer Serbestçiyiz dedik. Ölüm Allah'ın emri. Kim ne

derse desin, ben bir gün Serbest Fırka'nın yeniden kurulacağına inanıyorum. Kurulacak, intikam sırası bize gelecek. Ne bu be? Bankaya gidersin, kredi vermez, onu ararsın yok, bunu ararsın yok. Bir polis, bir jandarma tahakkümüdür gidiyor.” (s. 296-297).

Yakup Kadri'nin, *Panaroma* isimli romanında ise 1947 seçimlerine giden süreçte, inkılâpların uygulanması meselesi toplumun farklı kesimleri üzerinden anlatılır. Bir kesim inkılâpları kutsarken, yazarın yobazlıkla itham ettiği başka bir kesim – muhalefet yani Adalet Partisi- inkılâplara körü körüne karşı çıkmaktadır. Romanda CHP adına seçim propagandası yapan Şeyh Sakıp'ın, yaptığı bir konuşmadan aktarılan şu cümleler, CHP ve jandarma ilişkisini göstermesi bakımından manidardır: “Arkadaşlar, diyordu. Siz bu kuru gürültülere kulak asmayın! Hükümet bizimle, bizim arkamızda; polis, jandarma bizim avucumuzda, hangi kuvvet bizi alaşağı edebilir? Böyle bir şeye nasıl imkân verebilirsiniz? Elverir ki aday listemize Halil Ramiz gibi ipliği pazara çıkmışları sokup da yok yere seçmenlerin itimadını kaybetmeyelim...” (s. 498).

Çok partili hayata geçişi konu edinen başka romanlarda da jandarmanın yer aldığını biliyoruz. Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı*, Samim Kocagöz'ün *Yılan Hikâyesi*, Kemal Bilbaşar'ın *Başka Olur Ağaların Düğünü* bunlardan bazılarıdır. Ancak genel bir çerçeve çizmek açısından verdiğim örneklerin yeterli olduğunu düşünüyorum.

Jandarma ve Soylu Eşkıya

Jandarma, görevi gereği kentin değil taşranın sembol figürlerindendir. “Jandarma'nın genel olarak görev ve sorumluluk alanı; polis görev sahası dışı olup, bu alanlar İl ve İlçe belediye sınırları dışında kalan yerler ile polis teşkilatı bulunmayan yerlerdir. Jandarma bu yerlerde; emniyet ve asayişin sağlanmasından sorumludur.” (<http://www.jandarma.gov.tr/genel/gorevi.htm> 18. 07. 2018). İl ve ilçe belediye sınırlarının dışındaki yerlerden kastın köy ve ya kırsal kesim olduğu açıktır. Bu kesimin modernleşmesi, ekonomik olarak kalkınması, teknolojiyle buluşması, demokrasiyi benimsemesi doğası gereği kente göre daha geç ve yavaş olacaktır. Dolayısıyla köylerde şark tipi yönetim şekli ve şark tipi toplumsal ilişkiler Cumhuriyet'ten sonra da uzun süre devam etmiştir, ülkemizin bazı kesimlerinde de devam etmektedir. Toplumsal gerçekçi yazarlar, Cumhuriyet'in yaratmak istediği ekonomik sistem içinde, bürokrasi ve eşrafın bir takım çıkarlar doğrultusunda yakınlaştığını, karşılarında ise ezilen halkın, işçi ve köylü sınıfının konumlandığını ileri sürerler. Romanlarında da hep bu tezi ispat etmek için çalışırlar. Başka bir deyişle, romanlarının hareket noktası bu tezdur. Jandarma, bu yapıda halkın ve işçi sınıfının değil, bürokrasi ve eşrafın yanında yer alır. Çünkü zaten bürokrasinin/ devletin kolluk kuvvetidir. Dolayısıyla, bürokrasi ve eşraftan gelen olumsuz uygulamaların da denetleyicisi yeri geldiğinde zor kullanıcısıdır. Karşı tarafta ise kederine razı gelenler ve isyan edenler vardır. Toplumsal gerçekçiler doğal olarak böyle gördükleri bir düzenin de değişmesinden yanadırlar ve düzene karşı çıkan herkesi kahramanlaştırma gibi bir tutumları vardır. Eşkıya, düzene karşı çıkıyorsa sıradan

ya da bayağı değil, soylu bir kişiliktir. Roman gerek bir ölümle başlasın veya bitsin; gerek bir aşk ve ayrılıkla başlasın veya bitsin jandarma her zaman oradadır.

“1903 senesi sonbaharında ve yağmurlu bir gecede Aydın’ın Nazilli kazasına yakın Kuyucak Köyü’nü eşkıyalar bastılar ve bir karı kocayı öldürdüler.

Kaza kaymakamı Selâhattin Bey, Müddeiumumi ile Doktor’u yanına alarak ertesi günü tahkikata bizzat gitti. Candarma komutanı izinli olduğu için yanlarında bir başçavuş ve üç candarma neferi vardı.

(...)

Arkadan gelen dört candarma, yamçılarına bürünmüş ve martinlerini sırtlarına çaprazlama asmışlardı. Yamçılar atların kasıklarına kadar uzandığı ve tüylü, siyah bir ehram halinde süvarisi ile hayvanını birleştirdiği için bir tek mahlûk görünüyordular.” (Sabahattin Ali, 2005: 13, 14).

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, jandarma görevi ve fonksiyonu gereği genelde olumsuz atmosferler söz konusu olduğunda sahnede belirir. *Kuyucaklı Yusuf*’tan yaptığımız bu alıntılarda olumsuz bir imaj yaratma çabası yoktur. Ancak atmosferin olumsuzluğu jandarma imajının belirmesinde etkili olmuştur. Ancak yazar eşraftan bahsederken; “Ne candarma, ne hükümet bunlara karışmazdı. Çünkü, parayı bolca oynatıyorlardı.” cümlelerinde zımnen jandarmayı rüşvetle irtibatlandırmış gözükmektedir. Romanda, eşraftan biri olan Şakir’in işlediği suçlardan aklanmasının (hizmetçi Kübra’nın ırzına geçmek ve Ali’yi vurmak) gerisinde jandarmaya yedirilen rüşvet de vardır.

Yaşar Kemal’in *İnce Memed* romanının soylu ve romantik eşkıyası İnce Memed, aslında kişisel bir intikam sebebiyle dağa çıkar. Onu romantik kılan hususlardan biri de Hatçe’ye olan aşkıdır. İnce Memed’in karşısına Abdi Ağa ve dolayısıyla onun temsil ettiği feodal sistem konumlandırılır. Abdi Ağa, öteden beri sürüp gelen düzenin devam etmesini istemektedir. Bunun için de doğal olarak bürokrasi ve kolluk kuvvetleriyle işbirliği içindedir. Romanda, İnce Memed’in temsil ettiği tematik güç hanesine Cabbar, Topal Ali, Kerimoğlu aşireti, Çiçeklidesi köyü yazılırken, karşıt güç hanesine Abdi Ağa, Ali Safa Bey, bir takım başka çeteler, kaymakam ve jandarma yazılabilir.

“Köy yandı yanalı, Abdi Ağa bir hoş olmuştu. Boyuna konuşuyor, olayı, yangını anlatıyordu. Ama önüne kim gelirse.

Dinlesin, dinlemesin ha bire anlatıyordu. Dinleyenler Abdi Ağaya acıyorlar, İnce Memedi lanetliyorlardı. Kaymakamı, karakol komutanı, candarması, kâtibi, memuru, kasabalısı, köylüsü, herkes Abdi Ağayla hemdert... Abdi Ağa başından geçeni öyle ağlayarak anlatıyordu ki, acımamak elde değildi.” (Yaşar Kemal, 2008a: 295-296).

Görüldüğü gibi, Abdi Ağa ve devleti temsil eden kaymakam ve jandarma gibi güçler arasında “hemdert” kelimesinde izahını bulan bir yakınlık vardır. Yazara göre bunun temelinde yatan şey, çıkar ortaklığı ve İnce Memed karşıtlığıdır. Jandarmanın ve temsil ettiği devletin, olay ne olursa olsun sanığı lanetlemek gibi bir tutumu olamaz. Ancak eşkıyanın yüceltilmesi yani soylu eşkıyaya evrilmesi için karşıt güç konumunda olanların alabildiğine aşağılanması Yaşar Kemal gibi ideolo-

jik yazarların tutumlarından biridir. Dolayısıyla yazar, bu denklemde, bu düalist yapı içinde jandarmayı olumsuzlayıcı her imkânı kullanır. Mesela bir yerde jandarma şu cümlelerle anlatılır:

“Bir bölük candarma, başlarında Yüzbaşı Farukla geldi, gözlerini yarıklara dolan, bir türlü ilerlemeyen suya dikmiş kalmış bekleyen köylülerin üstüne, havaya ateş etti. Köylüler birbirlerine sokuluştular. Candarmalar bir daha ateş etmek gerekliliğini duymadılar. Köylüleri toparladılar candarma komutanlığının avlusuna doldurdular. Orası almadı camiye, cami avlusuna doldurdular. Orası da almadı, Ala Camiye götürdüler... İlkokula, Ermeni örenine doldurdular. Kasabanın boş avluları köylülerle doldu taşı. Başlarında birer ikişer candarma, sıcağın altında aç susuz piştiler. Susuzluktan, açlıktan kıvranan köylülere kimse yaklaşıp bir damla su, bir lokma ekmek veremiyordu.” (Yaşar Kemal, 2008b: 446).

Bu alıntıda da görüldüğü gibi jandarma, *İnce Memed*'in yazarı tarafından kendi halkına zulmeden, üstelik bu zulmü hayli ileri götüren bir kuvvet olarak anlatılır. Jandarma, devletin nizam tesis edici bir aygıtı olarak değil de, alttan alta feodal ağanın sistemini sürdürmesine yardım eden güç olarak hissettirilmeye çalışılır. Üniforması toplumsal anlamda bir vicdan sorununa dönüştürülmeye çalışılan jandarma, aksiyon sürekliliğinin sağlayıcısı olmaktan çok, bir dikta veya totaliter kamu aracı olarak gösterilmeye çalışılır. Aşağıdaki alıntıda ise totaliter kamu aracı olan jandarmanın bir işkence aletine/nesnesine dönüşmesi söz konusudur.

“Çavuş Yobazoğlunu beter karşıladı. Ağzı köpürmüş, bar bar bağıırıyordu:

"Ne hatır biliyorsunuz, ne gönül! Ne insanlık biliyorsunuz, ne kardeşlik! Ne büyük biliyorsunuz, ne küçük! Ne ağa biliyorsunuz, ne de bey! Ne Allah biliyorsunuz, ne Peygamber! Ne candarma biliyorsunuz, ne de Hükümet..."

Kendisini sonsuz bir öfkeye kaptırmış zangır zangır titriyor, kendinden geçiyordu.

Hasanın karnına üst üste tekmeler indiriyordu. Yobazoğlu kıvranıyordu. Kocaman elleriyle Yobazoğlunu boynundan tutup karakolun boş odasına çekti. Candarmalar hemen kiraz dalından sopasını getirdiler eline verdiler. Başı gözü, karnı, sırtı demiyor, neresi gelirse yerde inleyip kıvranan adama indiriyordu. Var gücüyle. Hem indiriyor, hem de kudurarak konuşuyordu:

"Evini yakarsın değil mi? Kendi evini kendi elinle yakarsın, değil mi? Ben de yutarım öyle mi? Ulan insan hiç kendi evini kendi eliyle yakar mı? Ulan sen aklını mı oynattın? Şimdi seni buradan tımarhaneye göndereyim mi? Hem de karakol karakol... Ulan yanan evin içinde çocukların, karın da yansaydı ya! Seni ipe çekmezler miydi? Ne diyorsun, niçin konuşmuyorsun? Neden evini yakıyorsun? Şu köylerde herkes sana öykünse de evini yaksa neye varır bu hükümetin hali? De bakalım neye varır? Kötü örnek oluyorsun millete, evini yakarak yakarak..."

Boynu yüzü kıpkırmızı kesilmiş, ter içinde kalmış Çavuş halsiz kalıncaya kadar Yobazoğlunu dövdü, sonra yanında hazırol duran candarmaya sopayı uzattı:

"Kemiklerini kır şunun," dedi. "Bunlar kötü örnek oluyorlar. Bunlar Beye de, Allaha da, candarmaya da, Hükümete de bir gün olur karşı gelirler. Vur! Vur Allah aşkına! Vur şemşir aşkına. Vur ki vur, vur ha vur! Terbiyelerini iyi vermek

gerek ki bunlar kendi evlerini yakıp, hem de içinde çocukları, millete kötü örneklik etmesinler. Vur ki vur!"

Candarma da başladı, aynı Çavuş gibi, ona tıpi tıpına öykünerek. Hem vuruyor, hem de konuşuyordu:

"Ulan köpek," diyordu dişlerini sıkarak, yüzü gerilmiş, gözleri pörtlemiş, bir Karadenizli ağzıyla, "ulan köpek, insan kendi evini kendi eliyle yakar mı? Hem de ahırını, hem de içindeki geyik gibi Arap atını, hem de içindeki gül gibi çocuklarını? Ulan köpek oğlu köpek..."

Yobazoğlunun hiç sesi çıkmıyordu. Ölüyü döver gibi dövüyorlardı. Karadenizli candarma da yoruldu. Üçüncü candarma aldı sopayı. Yobazoğlu kendinden geçti. Her yanı uyuşmuştu. Ağzından kan geliyordu. Sırtı da, elleri de, ayakları da kanamıştı. Her yerinden kan sızıyordu.

Çavuş:

"Şu köpeği götürün yol ağzına atın," diye emir verdi. "Ölürse kaçtı da vurduk dersiniz. Silahlı çatışmada öldürüldü. Bey bizi kurtarır. Eğer kendine gelirse, ona söyleyin ki Vayvay köyünü bırakıp gitsin. Ali Safa Bey ona başka bir köyde, başka bir yerde ev de verdi, tarla da. Vayvay köyünde kalır da Beye bir daha karşı koyarsa onun bu karakoldan ölüsü çıkacak. Söyleyin ona delilik yapıp da evini bir daha yakmasın."

Çavuş kahvesini höpürdetiyordu." (Yaşar Kemal, 2008b: 56-57).

Kemal Tahir'in Romanlarında Jandarma

Kemal Tahir'in romanlarında, devletin halkla olan ilişkileri askerler üzerinden incelendiğinde çok farklı yorumlara ulaşmak mümkündür. Toplumcu gerçekçi romanın Türk romanındaki genel yöneliminden farklı olarak askerleri/kolluk kuvvetlerini, Kemal Tahir tüm romanlarında klasik anlamda bir baskı ve zulüm aleti olarak görmez. Özellikle *Devlet Ana*, *Esir Şehrin İnsanları*, *Kurt Kanunu* ve *Yorgun Savaşçı* gibi romanlarda askerlik, Türklerin bürokratik geleneğinin ötesinde kültürel yapılarının bir parçası olarak algılanır. *Devlet Ana*'da askerlik olgusuna Kemal Tahir'in getirdiği açılım son derece dikkate değerdir. *Devlet Ana* romanından söz etmek, konusu "jandarma" olan bir metinde ilk bakışta anlamlı görünmeyebilir. Ancak, söz konusu romanın, Kemal Tahir'in dünya görüşünün, devlet (dolayısıyla bürokrasi, asker vs.) ve millet yorumunun merkezinde durması, eseri dikkate almayı zorunlu kılıyor. Söz konusu romanda, askerin ve bürokrasinin yani devletin halk tarafından ötekileştirilmediği görülür. Ötesi, halk ve bürokrasinin kolektif bir şuur etrafında birleştiği de asker kahramanlar üzerinden ifade edilir. Fakat özelde jandarma kavramında bu tür bir kültürel bağlantıya rastlamak Kemal Tahir romanlarında mümkün değildir. Zira jandarma romanlarda çoğunlukla çürümüş bir devlet yapısının temsilcisi olarak halkı ezen insan tipinin yansıtıcısıdır.

Kemal Tahir'in ilk romanları daha çok toplumcu özellikler gösterdiği için Jandarma köylü için öteki olarak çizilir. *Sağırdere-Körduman* serisinin sonunda cinayetden sonra ortaya çıkan jandarmalar devletin soğuk yüzünü temsil ederler. Romanın başkişisi yakın arkadaşını öldürmüş olmasına rağmen akrabası olan köylüler jandarmalarla anlaşarak veya kurnazlık yaparak cinayeti örtbas ederler. *Kelleci*

Memet romanında da Hapisten kaçan Kelleci, yaşadığı dramla okuyucunun gözünde haklı bir konuma oturtulur. Onu romanın sonunda yakalayacak ve öldürecek jandarmalar ise tematik güç olan Kelleci'nin karşısına konumlandırılır. *Bozkırdaki Çekirdek*'in sonunda da benzer bir jandarma - tip arasında geçen bir çatışma sahnesi vardır. Bu çatışmada ise jandarma nispeten devleti temsil eden meşru bir konumdadır. Fakat halkın devletle jandarma üzerinden ilişkisinin yansıtılmasında yine bir olumsuzluk sezilir.

Jandarmaya ve genel anlamda devletin kolluk kuvvetlerine karşı geliştirilen olumsuz bakış açısı, Kemal Tahir romanlarında 17. Yüzyıl sonrasında, özellikle Anadolu'da halkın devletle ilişkisini sağlayan askerlerin, mütegalibelerin, İttihatçı bürokratların veya ağaların olumsuz davranışlarına dayandırılır. Osmanlı Devleti'nde merkezi otoritenin zayıflaması sonrasında kırsaldaki kolluk kuvvetlerinin, mütegalibenin etraflarına topladıkları eşkıyalara karşı bir varlık gösterememeleri, halkın devlete bakışında, inancında sarsılmaya neden olur. *Devlet Ana*'yla oluşan yapı zamanın ve şartların karşısında çürümeye doğru bir değişim sürecine girmiştir. Zira bahsedilen dönemde Anadolu'daki ayanlar, merkezi otoritenin zayıflaması ve "başibozuk" olarak ifade edilen eski askerlerin desteği ile halk üzerinde ekonomik ve sosyal bir baskı kuruyordu. Otoriteden bağımsız hareket eden askeri güç, kanun tanımaz eşkıyalara dönüşüyordu. *Yediçınar Yaylası* serisinin tamamı bu otorite zayıflığından ortaya çıkan toprak ağalığının halk üzerindeki etkisini ifade eder. Seri, devletin terk ettiği bir alanda tüm ahlâksızlıkların meşru hale dönüştüğü bir distopyadır da. Devletin korumasına ihtiyaç duyan halk; devletin kırsaldaki yüzü olan jandarmanın, savcı veya kaymakam gibi bürokratların rüşvetle boşalttığı alana zulmün, ahlaksızlığın ve kötülüğün eline düşmenin çaresizliğini yaşar. (Hüküm, 2017: 62-67).

Seri romanların ilkinin kahramanlarından biri olan Dilaver Ağa, tahakkümünü, hapishanelerden çıkardığı, başibozuk askerleri toplayıp güya Silistre muhasarasında Padişah'a yardıma gidişine dayandırır. Fakat aslında topladığı askerlerle Silistre'ye gitmemiş, Anadolu ve Osmanlı toprağını yağmalamıştır. Böyle bir oyunla başibozuk paşası olan Dilaver Ağa'nın durumu askerlik kavramının kokuşmuşluğunu ifade eder. Dilaver Paşa'nın zulüm aleti askerler romanda şöyle tasvir edilir:

"Çorum'un zaptiye alayını kendiniz bilmez değilsiniz. Osmanlı mülkünün dört bucağından seçilmiş gelmiş cezalı sürgün alayı... Bunca zaman karı açları ki, kışlanın önünden kancık it, kancık eşek geçirmeyen açlar..." (*Yediçınar Yaylası*: 43).

Serinin diğer kitaplarının kahramanı Yayla Padişahı Kara Abuzer Ağa'nın ve Oğlu Sülük Bey'in de konumları pek farklı değildir. Askeri bozulma aynı zamanda iltizam sisteminin bozulmasıdır. Tüm bu çürümüşlüğün kolektifleşmesi bir grubun toplumsal anomiyeye ulaşacak kadar ekonomik ve sosyal bir tekel kurmasının da sebebidir. (Hüküm, 2014: 98). Kasabalarda tahakküm kurmak isteyen ve halkı bu suretle sömüren ağalar, eşkıyalar veya mütegalibe, öncelikle jandarma ile işbirliği kurar. Kadın, para ve içki bu ilişkinin temel kurucularıdır. Meşrutiyet sonrası Ana-

dolu'nun durumu ve sivil asker ilişkilerinin politik ve siyasi sonuçları Kemal Tahir'in *Yediçinar Yaylası*, *Bir Mülkiyet Kalesi* ve *Köyün Kamburu* romanlarında ayrıntılı olarak tartışılır.

Kemal Tahir'in hapishane romanlarında mahkûmların jandarma karşısındaki konumu korku, baskı veya kötü muamele üzerinden anlatılır. Mahkûmların jandarmaya karşı gösterdiği en yumuşak tavır “emir kulu” olmaları dolayısıyla onları mazur görmek şeklinde olabilir. Esir Şehir serisinin ikinci kitabı olan *Esir Şehrin Mahpusu* romanında, Millî Mücadele'ye kahramanca inanan Kâmil Bey'in hapse girişi ve orada yaşadıkları konu edilir. Kâmil Bey'i hapishaneye götüren kanun çavuşu jandarma ve onu hapishanede karşılayan jandarmalar kanun tanımaz bir biçimde onun tüm eşyalarına el koyarlar. Güçten yana, rüşvet alan, aralarındaki namuslu olanlarına karşı acımasız davranın, suçlularla işbirliği yapan bu tipler genellikle mahkûm-devlet karşıtlığının olumsuz yönlerinin yansıtıcısıdır.

Kemal Tahir romanlarında olumsuz bir tip olarak jandarmaya hapishane romanlarında ve köy romanlarında sık sık rastlanır. Genellikle mahkûmların veya köylülerin devletle ilişkisinin bu romanlarda olumlu değerler üzerinden yansıtıldığını söylemek zordur. *Rahmet Yolları Kesti* romanı bu tanımlamanın dışında kabul edilebilir. Kemal Tahir'in Marksist kalıpların dışına çıkıp tarihi ve kültürel derinliğe ulaşmasının habercisi olan bu romanda, devlet-halk ilişkilerinin ezen-ezilen dışında daha karmaşık kökleri olduğu fikri işlenir. Romanda eşkıyaların jandarmalarla mücadelesinde, yazar “eşkıyadan asla kahraman olmaz” düşüncesini doğrulamak ister. Bu sebeple halkın mitleştirdiği eşkıyaları, jandarma karşısında küçük düşürür.

Fakat Kemal Tahir'in, bu klasik toplumcu şablonun dışında düşündüğünün en önemli örneği, farklı romanlarda tekrar ettiği Yakup Cemil ile ilgili anlattığı bir pasajdır. Yakup Cemil'in, kendisini idama götüren jandarma erlerine bu esnada yanlarından geçen bir karpuzcudan karpuz ikram etmesi, jandarma ve halk arasındaki daha özel ve duygusal bir bağlantıyı ortaya çıkarır. Çünkü nakledilen hikâyeye göre, Yakup Cemil'i kurşuna dizecek olan jandarma erleri, çavuşlarının ateş emrine uymadıkları için Yakup Cemil, vurma emrini kendisi vermiştir. Bu emirden sonra tüm jandarmaların ağlaması, jandarma ve halk arasındaki ilişkinin klasik toplumcu bakıştan oldukça farklı bir boyutta anlaşıldığının göstergesidir. Bu bakış açısına göre devletin meşru otoritesine uyan ve ahlâkî olarak görevini yerine getiren askerlerin veya jandarmaların eleştirilmediği görülebilir. Asıl eleştiri, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren zayıflayan değerlerin, askerlerin ve jandarmaların üzerinde yarattığı yozlaşmayadır. Bu sebeple Kemal Tahir'in bir meslek olarak askerliği veya jandarmalığı olumsuz bir gözle değerlendirmedeği açıktır. Olumsuz bulduğu tiplerin ise kıyıcılık, zalimlik, çıkarıcılık gibi sebeplerle yerildiğini söylemek mümkündür.

Sonuç:

Jandarma, kamusal kimliğiyle Türk romanında, özellikle toplumcu gerçekçi romancı bakışıyla olumsuz bir anlama yerleştirilen bir kavramdır. Bunun geri planında şüphesiz birinci olarak toplumcu gerçekçi yazarların devletle olan ilişkileri

ve ideolojik hedefleri vardır. İkinci olarak, tek parti rejimi sırasında jandarmanın bir siyasi anlayışın uzantısı gibi kullanılmasından bahsetmek zorundayız. Çizilen jandarma imajının tek suçlusu yoktur. Toplumcu gerçekçilerin ideolojik söylemlerine zemin hazırlayan uygulamaların olduğu da bir gerçektir. Jandarma, özellikle köy romanlarında devlete yönelik eleştirilerin yansıtıcısı konumundadır. Kent romanlarında onun yerini doğal olarak polis alacaktır. Roman içindeki yerleri de yansıtıcılıktan öteye geçmemiştir. Jandarma imajı, soylu eşkiya kavramı üzerinden de çizilmeye çalışılmış, köy ağaları ve eşrafla işbirliği yapan bir figür gibi gösterilmiştir. Bunun elbette Kemal Tahir ve Tarık Buğra gibi istisnaları da vardır.

KAYNAKÇA

1. Ali, Sabahattin (2005). Kuyucaklı Yusuf, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
2. Hüküm, Muhammed (2014). “Kemal Tahir Romanlarında Kolektif Kahraman Olarak Askerler ve Savaş Olgusu”, Savaş ve Edebiyat Sempozyumu Bildirileri Kitabı (Ed. Yılmaz Daşcıoğlu) C.2, s.89-104. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
3. Hüküm, Muhammed (2017). Şair-Sosyolog Kemal Tahir, İstanbul: İthaki Yayınları.
4. Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, (2016). Hüküm Gecesi, İstanbul: İletişim Yayınları.
5. Kemal, Yaşar (2008a). İnce Memed I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
6. Kemal, Yaşar (2008b). İnce Memed II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
7. Moran, Berna (2004). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2-Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a, İstanbul: İletişim Yayınları.
8. Samsakçı, Mehmet, (2010). Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Parti / Particilik Algısının Türk Romanına Aksi (1909-1980), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
9. Tahir, Kemal (1996). Yediçınar Yaylası, İstanbul: Adam Yayınları.
10. Tepeyran, Ebubekir Hâzım (2011). Küçük Paşa, İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Бахтияр Аслан (Турция)

Общий взгляд на тему жандармерии в турецком романе республиканского периода

Резюме

Турецкий роман республиканского периода довольно насыщен с точки зрения политического и идеологического содержания, что связано, в первую очередь, с социальными переменами. До недавнего времени значительная часть населения проживала в сельской местности, где функционировала жандармерия. Романисты, как и политики, не могли оставить сельчан без внимания. Немало было тех, кто считал эту

невежественную(!) массу, открытую любому влиянию, легкой добычей в целях внедрения своей идеологии. Желавшие собрать голоса для своих партий и соратников/товарищей своей идеологии с помощью сельчан и их проблем направились в сельские местности. С другой стороны, до недавнего времени в значительной части Анатолии продолжал существовать строй, похожий на феодальный. Во всех этих социальных реалиях на долю жандармерии выпадали важные обязанности. Романисты, согласно своей идеологической позиции, изобразили профили жандармерии. Целью данной статьи является определение общих рамок жандармской реальности в романах республиканского периода посредством некоторых основных произведений.

Ключевые слова: *жандармерия, сельский роман, социальный реализм, благородные бандиты.*

Bakhtiyar Aslan (Turkey)

A general perspective on the Treatment of the Gendarmerie in the Turkish Novel of the Republican Period

Summary

The Turkish novel of the republican period is replete with political and ideological content concerned, first of all, with social change. Until recently, a significant proportion of the population lived in rural areas, which was where the gendarmerie operated. Novelists, like politicians, could not leave the villagers undisturbed. There were many who considered this ignorant (!) mass to be open to any kind of influence and easy prey for the inculcation of ideology. Those who sought to exploit the villagers and their problems in their campaigns for votes for their parties and ideological comrades went to the countryside. Further, until recently a considerable part of Anatolia lived according to a system akin to feudalism. Within these social realities, the gendarmerie had important responsibilities and the way they were depicted depended upon the ideological convictions of the novelist. The purpose of this article is to provide a general framework outlining the reality of the gendarmerie as depicted in novels of the republican period. In the process it draws upon some of the basic works.

Key words: *gendarmerie, rural romance, social realism, noble outlaw.*
